

**KODAJOVÁ, Daniela a kolektív: SLÁVA
ŠLACHETNÝM VII. CHÝR O DOBROM
DOKTOROVI SA RÝCHLO ŠÍRI. Liptovský
Mikuláš: Spolok Martina Rázusa, 2022. 307 s.
Tünde Lengyelová**

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2024.71.1.8>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9850-7755>

Siedmym zväzkom spoločného projektu Spolku Martina Rázusa a Historického ústavu Slovenskej akadémie vied *Sláva šlachetným* je publikácia *Chýr o dobrom doktorovi sa rýchlo šíri*, ktorej editorkou i spoluautorkou je Daniela Kodajová. Spolu s autorským kolektívom sa jej podarilo pripraviť hodnotnú a prínosnú publikáciu, ktorej mimoriadnou pridanou hodnotou je štylistická kompaktnosť a dobrá čitateľnosť, čo je pre úspech podobných publikácií nesmierne dôležité.

Základnou filozofiou projektu nie je reflexia výročí politických udalostí či oslava dejateľov slovenskej histórie. Dôraz sa kladie na priblíženie životných osudov osobností, ktoré často stáli v pozadí, nezasahovali do takzvanej „vysokiej politiky“, ale ich práca a pôsobenie boli možno prínosnejšie a užitočnejšie. V predchádzajúcich dieloch série výstupov projektu sa čitatelia mohli zoznámiť s kňazmi, s vedcami orientalistami, so ženami združenými v Živeny, s vojenskými duchovnými a diplomatmi a naposledy s učiteľmi, ktorí boli prezentovaní v publikácii *Učiteľ je okno do sveta*. V aktuálnom zväzku autori predstavujú zástupcov povolania, ktoré si okrem erudície vyžaduje obrovskú dávku empatie a zodpovednosti, pohotovosti vo dne i v noci, obetovania sa nielen na úkor rodiny, ale neraz aj ohrozenia vlastného života.

Až do 18. storočia, keď štát začal aktívne vstupovať do organizácie verejného zdravotníctva, bola starostlivosť o zdravie súkromnou vecou jednotlivcov a otázka života a smrti nezávisela vždy len od toho, koľko bol kto schopný zaplatiť za ošetrovanie. Často nebolo komu zaplatiť – chýbali lekári a školený personál, neexistovalo materiálne vybavenie a o akýchkoľvek zdravotníckych zariadeniach sa viac-menej len snívalo. Aj po prijatí zákonov na úpravu daného stavu trvalo dlhé desaťročia, kým sa situácia aspoň trochu zlepšila.

Protagonisti recenzovanej knihy sú však príkladom, že ani v 19., a dokonca ani v 20. storočí nenastal optimálny stav. Fyzikusov, liečiteľov a liečiteľky, chirurgov či pôrodné babice postupne nahradil školený personál a študovaní doktori, ktorí sa však neustále stretávali s problémami zabezpečenia podmienok pre svoju prácu, ale najmä s mentalitou svojich pacientov. Ako príklad možno uviesť jednak lekárov zápasiacich s choleroou a inými epidémiami, ale hlavne s predsudkami, ktoré sa šíрили v súvislosti s týmito ochoreniami. Takmer beznádejný boj zväzdzali osvietení lekári s alkoholizmom. Konzumenti i producenti tvrdého liehu, spútaní poverami a honbou za ziskom, ktorá prezentovala alkohol ako všeliek na rôzne neduhy, poľahky zamietali názory a rady bo-

jovníkov protialkoholickéj propagandy a zakladateľov spolkov miernosti.

Štrnásť príspevkov publikácie približuje osudy lekárov a lekárk, lekárníkov a zdravotníkov, ktorí pôsobili v rôznych regiónoch Slovenska v 19. a 20. storočí. Väčšina príspevkov spracúva životný príbeh jednej osobnosti, ale prvý text od Petra Víteka sa týka aj vzdialenejšej minulosti a predstavuje neutešené pomery, aké na Liptove vládli v 18. storočí. Autor uvádza prakticky všetkých zdravotníkov pôsobiacich počas dvoch storočí a stručne načrtáva, ako sa menili podmienky práce a postavenie lekárov, pričom ukazuje, aké rôznorodé aktivity lekári vykonávali v meste a širšom okolí: napríklad viedli meteorologický výskum, sledovali kvalitu pitnej vody, realizovali výskum minerálnych prameňov a propagovali kúpeľnú liečbu, organizovali záchranné práce a hygienické opatrenia po povodniach a katastrofách.

Hlavným protagonistom článku Rastislava Stančeka je Baltazár Demian, prezývaný aj „Írsky Matúš“, medzinárodne akceptovaný hlavný lekár Oravskej stolice pôsobiaci v Dolnom Kubíne. Okrem bežnej lekárskej praxe zakladal spolky miernosti, v ktorých združil okolo šesťsto členov. Podporoval štúrovcov, prispieval do *Slovenských národných novín* a v roku 1849 sa postaral o liečbu ruských vojakov, a tak zabránil šíreniu infekčných chorôb v meste.

So štúrovcami bol v blízkom kontakte aj hybiarsky doktor Jonáš Bohumil Guoth (v príspevku Stanislava Žišku), aktívny účastník a mecenáš národných, politických a buditeľských podujatí, ktorý sa neúnavne venoval nielen zdravotníckej výchove, ale aktívne sa podieľal na vzdelávaní obyvateľstva, napríklad zakladaním knižníc. Pre lekárov z tohto obdobia je charakteristické, že aspoň toľko času, koľko venovali vlastnej lekárskej praxi, venovali osvetovej činnosti.

Príspevok Luboša Kačírka je venovaný Imrichovi Matejovi Koraušovi, ktorý po štúdiách pôsobil ako vojenský lekár v Sedmohradsku. V roku 1871 prijal pozvanie vedenia patronátneho gymnázia v Kláštore pod Znievom, kde učil matematiku, chémiu a telesnú výchovu,

od roku 1875 bol praktickým lekárom v Kláštore pod Znievom. Významne prispel k likvidácii cholerovej epidémie, uverejňoval články o hygiene, infekčných a detských chorobách.

Peter Švorc načrtnul zaujímavý portrét doktora Ludovíta Markušovského, rodáka zo Štrby, a jeho cesty od revolucionára meruôsmych rokov na významný post na uhorskom ministerstve zdravotníctva za dualizmu. Nebol však len úradníkom, ale aj praktizujúcim lekárom, ktorý vytvoril a dal si patentovať niekoľko zdravotníckych pomôcok a stál pri zrode odborných lekárskeho časopisov.

Martinský a župný lekár Ján Petrikovich, hlavný protagonista príspevku D. Kodajovej, sa zapísal do dejín ako primár stoličnej nemocnice a od roku 1891 aj vedúci zdravotnej agentúry okresnej nemocenskej pokladnice v Martine. Venoval sa chirurgii, pediatrii i oftalmológii. Okrem toho vynikal v numizmatike, archeológii, botanike, paleontológii a antropológii, bol spoluzakladateľom Muzeálnej slovenskej spoločnosti, autorom prác o ochrane zdravia detí a opatere dočítat, ľudovom liečiteľstve, úvahy o nakaľzlivých chorobách a mnohých odborných článkov.

Príkladom lekára pôsobiaceho v slovenskej politike a oblasti rodiaceho sa bankovníctva je Július Markovič z Nového Mesta nad Váhom, o ktorom písal Peter Macho. Bol prvým slovenským lekárom, ktorý začal skúmať tuberkulózu na vedeckom základe. Okrem medicíny sa zaujímal o bankovníctvo, bol presvedčený o nutnosti zakladať peňažné ústavy pre potreby slovenského národnoemancipačného hnutia. V roku 1896 založil v Novom Meste nad Váhom Ľudovú banku, ktorá pomáhala zbavovať ľud úžerníckych pôžičiek.

Pri tvorbe moderného československého zdravotníctva sa angažoval oravský lekár Ladislav Nádaši, spisovateľ známy pod pseudonymom Jégé. Text Lukáša Krajčíra detailne predstavuje jeho lekársku prax a funkcie, ktorými v zdravotníctve prešiel.

Ďalšou mimoriadne zaujímavou osobnosťou s lekárskeým vzdelaním je Albert Škarvan, rodák z Hýb, svetobežník a prívrženec tolsto-

jovstva. S. Žiška poukázal na to, že hoci strávil mnoho rokov v zahraničí a do rodného Liptova sa vrátil s podlomeným zdravím, zapojil sa do budovania moderného verejného zdravotníctva na Slovensku.

Spisovateľom s lekárskeým diplomom bol tiež Gejza Vámoš, o ktorom písala Dagmar Garay Kročanová. Pôsobil ako kúpeľný lekár v Piešťanoch, ktoré sa jeho pričinením stali kultúrnym a spoločenským strediskom medzivojnového Československa. V literárnej tvorbe otvoril tabuizované témy, čím si vyslúžil nevôľu literárnej kritiky, ale i čitateľov nepripravených na konfrontáciu so surovou realitou. Pre židovský pôvod však G. Vámoš musel opustiť najprv profesiu a čoskoro aj krajinu. Zvyšok života prežil v emigrácii.

Po vzniku Československej republiky sa na Slovensku začala intenzívne budovať nová štruktúra zdravotníctva, stavali sa nemocnice a zariadenia na liečbu tuberkulózy, detských, očných i infekčných chorôb. Linda Osyková to ukázala na príklade procesu budovania modernej nemocnice v Trnave, do ktorého vstúpili odbornými radami samotní lekári.

Tuberkulóza, obávané TBC, bolo ochorením, s ktorým lekárska veda dlho zápasila, kým dosiahla úspechy. Významnou mierou sa o to pričínili aj profesor Karol Virsik, zakladateľ špeciálnej nemocnice v Poďunajských Biskupiciach, ktorého si ako tému svojho príspevku vybrala Anna Falisová. Špičkové pracovisko, ktoré vybuďoval, musel opustiť, pretože po tom, ako jeho deti emigrovali do zahraničia, sa stal politiky nežiaducou osobou.

K známym lekárom spisovateľom patrí dramatik Ivan Stodola. O jeho pohnutých osudoch aj literárnej tvorbe pojednáva článok Daniely Fiačanovej. Kariéru začal ako vojenský lekár na ruskom fronte, po návrate sa špecializoval na komplexnú liečbu tuberkulózy. Ani náročná a obetavá práca ho však neuchránila pred pozornosťou Štátnej bezpečnosti.

Posledná štúdia autorky D. Kodajovej je venovaná ženám v bielych plášťoch. Prináša tému postupného začleňovania žien do medicínskeho vzdelávania, následné ťažkos-

ti s uplatnením promovanych lekárk v praxi a rozširovanie kariérnych možností žien v zdravotníctve, dlhé prekonávanie predsudkov a nepravosti.

Niektoré osobnosti, ktoré dostali miesto v tejto publikácii, sú známe viac, niektoré menej, ale všetci autori sa vo svojich príspevkoch snažili predstaviť lekárov, ktorých život nekončil praxou v ordinácii, ale vykresľujú ich v mnohostranných, obetavých úlohách, v politickom diani i pri ich umeleckej či vzdelávacej práci. Všetci sa pri výkone svojho povolania museli vyrovnávať s problémami nedostatocného medicínskeho zázemia a mnohí z nich aj s perzekúciou svojej osoby. G. Vámoš, K. Virsik, I. Stodola aj mnohí iní sú príkladmi obľudnosti systému, v ktorom žili a pracovali, a ktorý úplne negoval ich úsilie a dosiahnuté výsledky, občiansky i ľudsky ich ponížil a odborne diskvalifikoval.

Siedmy diel série *Sláva šľachetným. Chýr o dobrom lekárovi sa rýchlo šíri* prináša zaujímavé medailóny osobností slovenskej medicíny 19. a 20. storočia, v niektorých prípadoch s presahom aj do staršieho obdobia. Kolektívu autorov sa podarilo pripraviť čitateľsky zaujímavú publikáciu, ktorá okrem množstva nových či málo známych informácií o hlavných protagonistoch poskytuje vcelku široký náhľad do vývoja medicíny a zdravotníckej starostlivosti ostatných viac ako dvoch storočí na území dnešného Slovenska. Čitateľ dostáva príležitosť uvedomiť si, v akom úžasnom svete žije dnes, v čase vyspelej lekárskej vedy a techniky, dostupnosti zdravotníckej služby a v čase, keď sa nemusí obávať prenasledovania pre svoj pôvod či presvedčenie. Osobnosti, ktorým sú venované jednotlivé kapitoly knihy, sa mu môžu stať inšpiráciou, príkladom hodným nasledovania.

PhDr. Tünde Lengyelová, CSc.

Historický ústav SAV, v. v. i.

Klemensova 19

814 99 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: tunde.lengyelova@savba.sk